

Nyíri Kristóf

A MOBIL INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM FELÉ

1. GLOBÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ

Közhelyszámba megy a megállapítás, miszerint az „információs társadalom” terminussal jelzett kommunikációtechnológiai viszonyok egyfelől, s a *globális gazdaság* másfelől, szoros kölcsönhatásban állnak egymással. Közhely az – a szeptember 11-i történelemfordító bűntény óta új felhangokat hordozó – állítás is, hogy a globalizáció szegénységet és nyomorúságot szül. Ám miközben az előbbi közhely nyilvánvalóan igaz, az utóbbi: nyilvánvalóan *hamis*. Bárki, akit baloldali vagy jobboldali, entellektüel vagy lumpen *ressentiment-ja* a tények tudomásulvételében nem gátol, könnyűszerrel meggyőződhet róla: az éhező országok nem a globalizáció, hanem saját, úgymond politikai elitjük áldozatai. A globalizáció nem forrása, hanem – gazdaságilag tekintve – leghatékonyabb ellenszere a világméretű nyomornak; ám ahhoz, hogy a globális gazdaság előnyeit valamely territórium lakossága valóban élvezhesse, éppenséggel az adott területi állam megfelelő funkcióvállalására van szükség. Az információs társadalom legnevesebb teoretikusa, a maga marxista csalódásain túllépni képes Manuel Castells írja: „...pontosan a nemzetközi gazdaság kölcsönös függőségei és nyitottsága miatt kell az államoknak választópolgáraik gazdasági jóléte érdekében fejlesztési stratégiák támogatásába bocsátkozniok. (...) Leegyszerűsítő változatában a globalizáció tétele szem elől téveszti a nemzetállam szívósságát s a kormányzat szerepét az új gazdaság szerkezetének és dinamikájának befolyásolásában... Bizonyítékok mutatják, hogy a kormányzati szabályozások és stratégiák hatással vannak a globális gazdaság nemzetközi hatáira és struktúrájára.”¹ A mai világgazdaságban, hangsúlyozza Castells, a versenyképesség nagymértékben függ „a nemzeti és nemzetek feletti intézmények politikai képességétől, hogy a joghatóságuk alatt álló országok vagy körzetek növekedési stratégiáját irányítsák”, a globális piacon versenyelőnyöket teremtve ama cégek számára, „amelyekről úgy gondolják, hogy munkahelyeket és jövedelmet gerjesztve a területükön élő lakosság érdekeit szolgálják”.²

Vagyis szeptember 11-e aligha ad okot arra, hogy elveszük az információs társadalom ígéretenessé- gébe vetett reményeinket; a megváltozott viszonyokból adódó elméleti – történelemfilozófiai súlyú – következtetések levonását viszont elkerülhetlenné teszi.

A közelmúlt – a legutóbbi néhány év – tapasztalatai azt jelezték, hogy (szemben a korábbi várakozásokkal) az információs társadalom alapvető infrastruktúrája, a hálózott számítógépes kommunikáció terjedése éppenséggel nem vezetett a személyes kapcsolattartás, a találkozások és utazások visszaszorulásához. Internethasználat és utazás egymást gerjesztették; a *mobil in- formációs társadalom* kibontakozása elméletileg váratlan, ám értelmezhető és érthető trendként jelent meg. Szeptember 11-e után ez a trend megfordult. A légi utazások száma megcappant; a légitársaságok csődben vannak. Ki beszél ma már a fedélzeti internetezés küszöbön álló bevezetéséről? Ami felértékelődött: maga a világháló – az utazások helyett is. S a mobiltelefon – mint *mobil társ*, vészjelző és segélyhívó eszköz. Ugyanakkor mind az internet, mind a mobiltelefon

¹ Castells, Manuel: *The Information Age*. I. köt. Oxford: Blackwell, 1996. 90., 97. sk.

² Uo. 105.

világában megjelent a tartalmak és forgalom fokozottabb ellenőrizhetőségének hatósági igénye. A felhasználók túlnyomó többsége – önnön biztonsága érdekében – hajlandóan mutatkozik a fokozottabb ellenőrzöttség elviselésére. Mélyreható folyamatok indulnak meg ezzel: eredményük nem egyszerűen a magánszféra átlátszóbbá válása, hanem *a magánszféra fogalmának megváltozása* lesz. Amúgy a magánszféra fogalma alig néhány száz éves. Szorosan kötődik a nyomtatott könyv, s különösen a *csöndes olvasás* megjelenéséhez. Az újkori társadalom világához tartozik; a középkor közösségi élete nem ismerte.

2. KULTÚRA, TUDÁS, KÖZÖSSÉG

A XX. század filozófiájának talán legalapvetőbb vívmánya ama belátásnak érvényre juttatásában áll, hogy az emberi gondolkodás hordozója nem pusztán az egyéni tudat, hanem tetemes mértékben a *közösségi lét*. Wittgensteinnak és Heideggernek egyaránt ez az üzenete. A közösségi létet viszont a *kommunikáció* tartja fenn. Heidegger hangsúlyozza, hogy a „híradás” értelmében vett közlés csupán határeseteképpen annak az egzisztenciálisan mélyebben ható beszédnek, amely az együttlétet, a heideggeri *Miteinanderseint* voltaképpen létrehozza. S híres az amerikai filozófus Dewey *Demokrácia és nevelés* című könyvében adott tézis: „Nemcsak úgy áll a helyzet, hogy a társadalom átadás-átvétel [transmission] által, közlés-közlekedés [communication] által marad fenn, de joggal mondható, hogy az átadás-átvételben, a közlés-közlekedésben létezik. Több mint verbális kapcsolat van a közös, közösség, közlés-közlekedés között. Az emberek a közösen bírtak révén élnek közösségben; s a közösen birtokoltakhoz a közlés-közlekedés juttatja őket.” Ezeket a sorokat Dewey 1915-ben írta; megfogalmazásában a *társadalom* és *közösség* szavakat szinonimákként használja. Néhány évvel később azonban már egyértelműen különbséget tesz közöttük, előbbit az írásbeliséghez, utóbbit a *face-to-face* kommunikációhoz kötve. A *közösségnek*, írta, annak „legmélyebb és leggazdagabb jelentésében”, mindig „személyes közlésen-közlekedésen” kell alapulnia; a „beszélgetés hangzó-szárnyaló szavai” olyan létfontosságú effektussal bírnak, amely „hiányzik az írott nyelv rögzített és megdermedt szavaiból” (*The Public and Its Problems*, 1927). Közösség és társadalom fogalmi szembeállítására Tönnies óta megszokott (*Gemeinschaft und Gesellschaft*, 1887); s olyan szembeállításokkal rokon, mint „kultúra” és „civilizáció”, vagy akár David Riesman „tradition-directed”, „inner-directed” és „other-directed” fogalmi hármassága. A magánszféra átlátszóbbá válását nyilván kelletlenül éljük meg; viszont reménykedhetünk abban, hogy a mobil hálózott multimediális interaktív kommunikáció viszonyai a pusztán civilizált társadalomnak mélyen kulturált közösséggé való átalakulásához, vagy mondjuk a belülről-irányítottság és a kívülről-irányítottság új szintéziséhez is elvezetnek.

Hiszen mondhatjuk, hogy az ember, lényegi természete szerint, *kommunikáló lény*. S nem kétséges, hogy a mobiltelefon-használat – függetlenül a beszélgetések ilyen vagy olyan tartalmától – tényleges és mély emberi igényt elégíti ki. Ugyanakkor a mobil kommunikáció és mobil internet-hozzáférés viszonyai között otthonos személyiség – a *hálózott individuum* – új pszichológiai típust jelenít meg; nem azonos sem a Gutenberg-galaxisban, sem a könyvnyomtatás előtti vagy egyáltalán az írásbeliség előtti világban otthonos és sikeres személyiséggel. A hálózott individuum: sajátos tájékozódásai, kapcsolódásai által megkülönböztethető *egyéniség*, aki ugyanakkor állandó kommunikatív összeköttetésben áll szűkebb-tágabb virtuális közösségével.

Am vajon a mobil információs közösség a mobilizálható *tudás* közössége lesz-e? „Fuldoklunk az információban, de éhezünk a tudásra” – írta John Naisbitt 1982-ben, népszerű könyvében, a *Megatrends-ben*. Azon felfogás, hogy az „információ” valamiképpen alacsonyabb rendű a „tudáshoz” képest, korántsem új keletű. Noha az *informare* latin szó, amely eredetileg az anyag

Világosság
2002/8–9

Nyíri Kristóf
A mobil
információs
társadalom felé

– kő, fa, bőr stb. – formálását jelentette, idővel a „kiképez”, „tanít”, „képzetet alkot” értelmeket is felvette, az „informare” az olaszban, az „informer” a franciában s a „to inform” az angolban kezdettől fogva hordozta a csupán partikuláris tudás átadásának konnotációját. Információval bírni annyit tett, mint részadatokat – egymással akár össze sem kapcsolódó részadatokat – tudni. A *Posztindusztriális társadalom* szerzője, Daniel Bell így írt: „Információn a legtágabb értelemben vett adatfeldolgozást értek; az adatok tárolása, lehívása és feldolgozása mindennemű gazdasági és társadalmi csere lényegi eszközévé válik. (...) Tudáson tények vagy eszmék rendezett halmazát értem, mely érvekkel alátámasztott ítéletet vagy kísérleti eredményt képvisel, s melyet valamilyen kommunikációs közeg útján, valamilyen rendszeres formában továbbítunk másokhoz.” Mondhatjuk, hogy a tudás kontextusba illesztett információ. Mármost a mobil multimédia eleve kontextusteremtő: az üzenetek személyhez szólnak, hely- és helyzetfüggők, hang, szöveg és kép integrációját jelentik.

Ugyanakkor látnunk kell, hogy a mobil tudásközösség felé vezető utat ma még nem a bölcsész, hanem a műszaki értelmiség építi. A mérnöki ösztönök kifogástalanul működnek: az emberek közötti kommunikáció folyamatosságát és természetességét az eszközök közötti kommunikáció folytonossága biztosítja. Itt volna az ideje, hogy immár a bölcsész ösztönök is magukra találjanak. A web az összevisszaságok, esetlegességek és egyenetlenségek dacára a kultúra és tudomány eddig soha nem látott gazdagságát és rendezettségét nyújtja. A virtuális közösségektől, azok minden felszínességével együtt is, folyamatos az átmenet a valódi emberi közösségek felé. A szeptember 11-i tragédia után is a kommunikáció közösségalkotó forradalmának részesei vagyunk.

Világosság
2002/8–9

Nyíri Kristóf
A mobil
információs
társadalom felé